

Когнітивна інтерпретація концепту МАСНТ (ВЛАДА) (на матеріалі сучасної німецькомовної картини світу)

Когнітивне розуміння концепту як “кванту знання”, як ментальної одиниці, яка допомагає зберігати інформацію про світ у людській свідомості [5, с. 217], лягло в основу актуального для сучасної мовознавства лінгвокультурного підходу до вивчення концептів як етноспецифічних, ціннісно маркованих ментальних сутностей [2, с. 85], які розкривають культурно значиму інформацію про певний фрагмент реальної дійсності в межах національної концептосфери. Т.А.Фесенко підсумовує, що концепт існує в ментальній реальності людини як сукупність знань та інформації про актуальний та ймовірний стан справ [4, с. 171]. Відтак, вивчення концепту у лінгвокультурологічних дослідженнях полягає у визначенні тих інформаційних повідомлень, які він транслює в межах певної концептосфери.

О.О.Селіванова вказує, що когніція як процес отримання знань шляхом сенсомоторного сприйняття світу, інтеріорізація його у свідомості, обробки набутих знань на підставі внутрішнього рефлексивного досвіду, систем категоризації та концептуалізації, а також мовної інтерпретації ґрунтується на таких основних психічних функціях свідомості як: мислення, відчуття, почуття, інтуїція, трансценденція [3, с. 371]. На основі сенсомоторного досвіду формується перцептивне знання, яке відтворюється у структурі концепту. Мислення як позачуттєва форма обробки інформації мозком ґрунтується в основному на оперуванні практичним (досвідним) та науковим знанням. Інтуїція та трансценденція пов'язані з актуалізацією позасвідомого, інтуїтивного знання у структурі концепту, яке у свою чергу формується на основі культурних архетипів. За К.Юнгом архетипи формують зміст колективного позасвідомого [6, с. 78], вони вказують на наявність у психіці певних повсюдних форм, які не усвідомлюються, а відтак не здобуваються кожним індивідом окремо, а успадковуються ним [6, с. 114]. Таким чином, в основі концепту як “складового елементу нашої когніції” [8, с. 108] можна виокремити чотири основні типи знань: практична, наукова, перцептивна, позасвідома інформації про концепт.

Основним завданням нашого дослідження вбачається когнітивна інтерпретація концепту МАСНТ (ВЛАДА) через визначення типів інформаційних повідомлень, які транслює концепт у німецькомовній картині світу. Об'єктом дослідження є концепт МАСНТ (ВЛАДА), ословлений у сучасному німецькомовному лінгвокультурному просторі. Предметом виступили вербально закріплені когнітивні смисли концепту МАСНТ (ВЛАДА), виявлені у сучасній німецькомовній лінгвокультурі. Матеріалом послужив корпус із 2050 вербальних об'єктивацій концепту МАСНТ (ВЛАДА), які розкривають когнітивну структуру концепту, отриманий шляхом суцільної вибірки із текстів сучасних німецькомовних друкованих та

електронних джерел ЗМІ різного тематичного спрямування. Наукова новизна даного дослідження полягає в тому, що вперше виявлено закономірності та встановлено особливості функціонування когнітивної структури концепту МАСНТ (ВЛАДА) через аналіз інформаційних повідомлень, які виявляє вербально екстеріорізований концепт у межах досліджуваної лінгвокультури, запропоновано класифікацію знань, які транлює концепт відповідно до основних психічних функцій когніції.

Аналіз мовних об'єктивацій концепту засвідчує наявність у його структурі як універсальних, так і етноспецифічних когнітивних смислів. Універсальний зміст концепту МАСНТ (ВЛАДА) пов'язаний в основному з його функціонуванням у науковій картині світу і відтворений у семантичній структурі відповідного поняття. У понятті фокусується наукове, раціональне знання про відповідний фрагмент картини світу, виведене на основі логіко-мислинневих операцій і закріплене у семантиці відповідного мовного знаку. Поняття представлено як семантичний прототип у понятійній складовій концепту МАСНТ (ВЛАДА): в основі поняття "Macht" (влада) лежить архісема "взаємодія", яка диференціюється дефініційними семами: "суб'єктно-об'єктна взаємодія", "інтенціональність", "ресурсність", "результативність". Імплікативні семи доповнюють семантичну структуру поняття "Macht" (влада) семами "каузальність", "інтерактивність", "універсальність", "еґоцентричний результат взаємодії" та "соціоцентричний результат взаємодії".

Окрім того, до універсального знання, яке інтегрує концепт МАСНТ (ВЛАДА), слід віднести інформаційні повідомлення, які визначаються спільним загальнолюдським досвідом, який пов'язується із процесом реалізації владної взаємодії. Досвідне знання представлено в інваріантних елементах фреймової структури концепту МАСНТ (ВЛАДА). Аналіз концепту МАСНТ (ВЛАДА) дозволяє зробити висновок про те, що в німецькомовній картині світу досліджуване ментальне утворення визначається двома макрофреймами: макрофрейм 1 "Влада як суспільні відносини" та макрофрейм 2 "Взаємодія несупільного характеру". У межах макрофрейму 1 виокремлюються ряд субфреймів: "Влада в державно-політичній сфері", "Влада у соціальній сфері", "Влада в побутовій сфері суспільних відносин". Макрофрейм 2 утворюють субфрейми "Влада як відображення зовнішнього світу", "Влада у сфері ірраціонального" та "Влада у внутрішньому світі людини". Зазначені структури суперфрейму "Macht" включають ряд термінальних інваріантних вузлів: "Суб'єкт влади", "Об'єкт влади", "Мотив суб'єкта влади", "Очікувана ціль", "Джерела влади", "Владна дія", "Методи здійснення влади", "Характеристики влади", "Результат влади".

Перцептивна етноспецифічна інформація про концепт відтворена в його образному компоненті у вигляді неспецифікованого перцептивного образу. Як перцептивний образ концепт МАСНТ (ВЛАДА) усвідомлюється у німецькомовній лінгвокультурі через п'ять основних органів чуття людини: візуальний, аудіовербальний, тактильний, глютонічний та одоративний.

Проте, зоровий канал визначається найбільш актуальним для концептуалізації абстрактного феномену влади у німецькомовній картині світу. Суб'єкт влади виступає здебільшого основним рецепієнтом глютонічного образу влади. Натомість об'єкт влади мислиться в переважній більшості випадків рецепієнтом візуального та слухового образу влади.

Етноспецифіка концепту МАСНТ (ВЛАДА) виявляється в першу чергу в репрезентації концепту засобами мовної ектстеріорізації: смислами, які формуються на основі внутрішньосистемних зв'язків вербальних одиниць, які об'єктивують концепт у досліджуваній лінгвокультурі. Дослідження мовного знання (парадигматичні, синтагматичні та лексико-семантичні зв'язки ключового слова), яке транслює концепт у німецькомовній лінгвокультурі, дає змогу визначити найактуальніші смисли цього ментального утворення, які пов'язуються в основному із досвідними, прагматичними інформаційними повідомленнями про концепт МАСНТ (ВЛАДА): наявність суб'єкта влади, особисті (наприклад, рішучість, розум), рідше структурні джерела влади (зокрема, повноваження, права), а також владні дії (зокрема отримання та перебування при владі), насильство як метод здійснення влади. Внутрішня форма назви концепту МАСНТ (ВЛАДА) вказує на концептуалізацію влади за досвідним знанням: як особистих джерел її суб'єкта чоловічої статі, пов'язаних із його фізичною силою, здоров'ям. Первинно влада існує як універсальна форма взаємодії, яка дає її суб'єктові свободу від підпорядкування, залежності [7].

У структурі концепту МАСНТ (ВЛАДА) об'єктивується також архетипне знання, яке формується на основі актуалізації позасвідомих інтуїтивних чинників у процесі концептуалізації влади. Архетип як віддзеркалення глибинних пластів духовного та культурного життя пов'язаний із дуальною категоризацією дійсності, яка ґрунтується на двоїчній опозиції [1, с. 230]. Основними бінарними опозиціями, через які осмислюються владні відносини у німецькомовній лінгвокультурі, були визначені такі: просторові орієнтири: “низ” – “верх”, “попереду” – “позаду”; характеристики чуттєвого сприйняття: “багато” – “мало”; соціальні показники: “свій” – “чужий”; культурні маркери: “погано” – “добре”; опозиція, яка характеризує владу в контексті живої природи: “жива істота” – “неживий об'єкт”; космологічна опозиція “порядок” – “хаос”.

У визначених просторових опозиціях концепт МАСНТ (ВЛАДА) концептуально розташовується вгорі: *Beckenbauer – der Kaiser endgültig im Zentrum der Macht. Wo er ist, ist oben: Beckenbauer steigt zur Spitze auf* [1, с. 22]. Концепт МАСНТ (ВЛАДА) визначається у німецькомовній картині світу через бінарну опозицію “попереду” – “позаду”, яка є складовою горизонтального типу розгортання влади. Так, суб'єкт влади концептуально розташовується попереду, в полі зору об'єктів влади (наприклад, концептуальна метафора “Суб'єкт влади попереду”, домінування перцептивного візуального образу влади). Аналізований концепт існує в німецькомовному лінгвокультурному середовищі в межах соціальної бінарної опозиції “своя влада” – “чужа влада”. Так, своя влада у

німецькомовній лінгвокультурі – це влада, яка визнається, якій підпорядковуються, це легітимна влада: *unsere Macht, echte Macht, Heimmacht*, наприклад: *Europa ist eine echte Macht* [2, с. 3]. Чужа влада – це влада нелегітимного характеру, несправжня влада, яка несе неволю, а тому засуджується. У сучасній німецькомовній картині світу концепт *Macht* (влада) відтворюється в межах амбівалентної оцінки, яка виражається культурно сформованим орієнтиром “погано” – “добре”. Так, влада отримує як позитивну, так і негативну аксіологічну оцінку, а також бінарну характеристику, яка передбачає наявність полярної оцінки: *Macht hat ihre Legitimität nur im Dienst der Vernunft. Allein von hier bezieht sie ihren Sinn. An sich ist sie böse*. K. Jaspers [4, с. 795]. У межах бінарної опозиції, сформованої на основі чуттєвого досвіду людини, “багато” – “мало” та відповідно “великий” – “малий” концепт МАСНТ (ВЛАДА) отримує кількісну та якісну специфікацію. Так, влада мислиться в основному як чисельно та кількісно великий феномен: *die enorme Macht, die Machtgewalt, das Machtgewicht, der Machtkoloß*.

У межах бінарної опозиції влада як “жива істота” – “неживий об’єкт” концепт визначається як персоніфікований образ суб’єкта влади; як біоморфний неспецифікований образ, який здатний рости, розвиватися; як неприборканий зооморфний образ, який потребує контролю. Як неживий об’єкт влада категоризується у сучасній німецькомовній лінгвокультурі через систему відношень, у яких вона розглядається через: посесивні відношення із її суб’єктом (наприклад, концептуальна метафора “Влада як посесивний об’єкт”), просторові відношення (зокрема, у концептуальних метафорах “Влада є локус”, “Влада є споруда”), через внутрішні структурні відношення (до прикладу концептуальні метафори “Влада є структура”, “Влада є контейнер”, “Влада є стратегія”), через причинно-наслідкові відношення (у концептуальних метафорах “Влада є світло”, “Влада є страва”, “Влада є пастка” та інші), відношення подібності (на прикладі концептуальних метафор “Влада є виконання музичного твору”, “Влада є управління човном”, “Влада є товар” та інші).

У німецькомовній лінгвокультурі концепт МАСНТ (ВЛАДА) категоризується в межах бінарної опозиції “порядок” – “хаос”. Відтак, владні взаємовідносини мисляться як гарант подолання хаосу та безладу, влада сама є частиною цього порядку: *Ohne Macht zu sein ist unerträglich. So entsteht die Geborgenheit der Gruppe als Ausgleich zu “den wirklich Mächtigen”* [3].

Таким чином, когнітивна структура концепту як складового елементу когніції формується інформаційними повідомленнями, які відтворюють основні психофізичні функції процесу пізнання: мислення, відчуття, почуття, інтуїцію, трансценденцію. Відтак, основними типами знання, які формують когнітивну структуру концепту були визначені досвідні, наукові, перцептивні та позасвідомі типи інформаційних повідомлень. Когнітивні смисли, які транслює концепт в межах національної концептосфери, мають як універсальний, так і етноспецифічний характер. Перспективними вбачаються подальші дослідження когнітивної структури концепту ВЛАДА у

компаративному аспекті для їх зіставлення у різних національних картинах світу.

Література

1. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа / Е.М.Мелетинский. – 2-е изд., репринтное. – М.: Издательская фирма “Восточная література” РАН, Школа “Языки русской культуры”, 1995. – 408с. – (Исследования по фольклору и мифологии Востока).

2. Нерознак В.П. От концепта к слову: к проблеме филологического концептуализма / В.П.Нерознак // Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков. – Омск, 1998. – С.80-85.

3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / О.О.Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.

4. Фесенко Т.А. Этноментальный мир человека: опыт концептуального моделирования: дис. ... д-ра филол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка” / Т.А.Фесенко.– М., 1999. – 316 с.

5. Dshenkova E. Konzept – rein kognitive Einheit oder kulturelles Phänomen? / E.Dshenkova // Ost-West Perspektiven. Eine Schriftenreihe des Promotionskollegs Ost-West. – Band 3. Romantik. – Hrsg. von A. Olshevska. – Bochum, 2004. – S. 213-223.

6. Jung C. G. Grundwerk in neun Bänden / C.G. Jung.– Band 2. Archetyp und Unbewußtes.– Olten und Freiburg im Breisgau: Walter-Verlag, 1990.– 343 S.

7. Macht [Ел. речує] // J. und W.Grimm.– Band 12.– Spalten 1397 – 1407. – Режим доступу: germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/.

8. Schwarz M. Einführung in die kognitive Linguistik / Monika Schwarz. 3., vollständig überarbeitete und erweiterte Auflage. – Tübingen und Basel: A. Franke Verlag, 2008. – 298 S.

Джерела фактичного матеріалу

1. Berliner Morgenpost. – 19.09.1998.

2. Die Zeit. – 08.05.2003.– Nr. 20.

3. Grimm P. Hierarchie. Macht. Dumm [Ел. речує] / Das unabhängige Online-Magazin für Wandel in Wirtschaft und Gesellschaft. – Режим доступу: www.changex.de/d_a01340.html.

4. Zitate und Aussprüche / Hrg. von Dudenredaktion. – 2., neu bearbeitete u. aktualisierte Aufl. – Duden Band 12. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2002. – 960 S.